

2006

PHẠM
HỒNG
QUANG

MÔI TRƯỜNG GIÁO DỤC

NHÀ XUẤT BẢN GIÁO DỤC

PGS. TS. PHẠM HỒNG QUANG

MÔI TRƯỜNG GIÁO DỤC

NHÀ XUẤT BẢN GIÁO DỤC - 2006

Chịu trách nhiệm xuất bản:

Chủ tịch HĐQT kiêm Tổng Giám đốc NGÔ TRẦN ÁI
Phó Tổng Giám đốc kiêm Tổng biên tập NGUYỄN QUÝ THAO

Chịu trách nhiệm nội dung:

Phó Tổng Giám đốc kiêm Giám đốc
NXBGD tại TP. HÀ NỘI NGUYỄN XUÂN HOÀ

Biên tập nội dung và sửa bản in :

TRẦN VĂN THẮNG

Trình bày bìa:

NGUYỄN MẠNH HÙNG

Chế bản:

ĐỨC HIẾU

ĐƠN VỊ LIÊN DOANH LÀ VÀ PHÁT HÀNH :
TRUNG TÂM SÁCH KHUYẾN HỌC TẠI TP. HÀ NỘI

LỜI NÓI ĐẦU

Giáo dục nhân cách toàn diện là mục tiêu cơ bản của hệ thống giáo dục quốc dân và đang là vấn đề quan tâm của toàn xã hội. Trong xã hội hiện đại, chất lượng con người với các tiêu chí về phẩm chất và năng lực đang đòi hỏi toàn xã hội phải dốc sức trong cuộc cạnh tranh toàn cầu. Ở mỗi giai đoạn lịch sử, mô hình nhân cách có thể có những yêu cầu mới khác nhau, song quy luật về sự hình thành và phát triển nhân cách con người vẫn phải là vấn đề cơ bản, cốt lõi của lý luận và thực tiễn giáo dục. Lý luận mác-xít về sự hình thành và phát triển con người trong bối cảnh xã hội cụ thể đã được C.Mác khẳng định trong luận điểm nổi tiếng: “ ... Song bản chất con người không phải là cái trừu tượng vốn có của một cá nhân riêng biệt. Trong tính hiện thực của nó, bản chất con người là tổng hoà các mối quan hệ xã hội” . (C.Mác - Luận cương về Phơ Bách (1845) - Tuyển tập, tập II, NXB Sự thật, H., 1971, tr.492). Trong những quy luật chung nhất của giáo dục, quy luật giáo dục có một liên hệ quy luật và phù hợp với các điều kiện về môi trường bên ngoài là quan trọng. Tuy nhiên, hiện nay kinh tế xã hội vận hành theo cơ chế thị trường, có sự quản lý của Nhà nước theo định hướng xã hội chủ nghĩa, nhưng giáo dục về cơ bản vẫn nằm trong cơ chế bao cấp còn rất nặng nề. Do đó, có sự không phù hợp giữa xã hội và nhà trường, đây là một hiện tượng không hợp quy luật. Mâu thuẫn này không được giải quyết thì chất lượng giáo dục chắc chắn không được nâng lên.

Đã từ lâu lý luận khoa học giáo dục đã quan tâm đến nghiên cứu vấn đề môi trường giáo dục. Trong các khoa học nghiên cứu về con người như Xã hội học, Triết học, Tâm lý học, Giáo dục học... đều có cơ sở xuất phát từ các

luận điểm cơ bản của triết học duy vật biện chứng. Đây là các quan điểm, phương pháp luận đúng đắn để nghiên cứu sự phát triển con người trong điều kiện lịch sử - xã hội nhất định. Các kết quả nghiên cứu về con người trong “ tính hiện thực của nó” đã đặt nền móng cho các nghiên cứu tiếp theo. Môi trường giáo dục, môi trường văn hoá và các yếu tố ảnh hưởng tác động đến con người đã được xem xét ở nhiều bình diện từ vi mô đến vĩ mô. Điều kì diệu của con người phát triển qua các thời kì văn minh là ở chỗ, không những con người có sự tiếp ứng, thích nghi một cách thông minh với các tác động môi trường mà quan trọng hơn là đã dần dần thấu hiểu và điều chỉnh được các tác động đó theo hướng có lợi cho con người. Môi trường văn hóa giáo dục là đối tượng nghiên cứu của khoa học giáo dục. Tiếp cận vấn đề trên đòi hỏi phải có tri thức và phương pháp luận của nhiều chuyên ngành khoa học. Dù tiếp cận từ vấn đề chung hay nghiên cứu các hoạt động giáo dục và dạy học cụ thể đều không thể tách khỏi vấn đề hoạt động của con người trong môi trường giáo dục nhân cách, trong môi trường giáo dục.

Vấn đề đặt ra hiện nay là trong sự biến đổi nhanh chóng của môi trường tự nhiên và xã hội, con người đang phát triển như thế nào. Cụ thể hơn là hiện trạng của môi trường văn hoá giáo dục trong phạm vi trường học cần được đánh giá cùng với sự tác động của các yếu tố môi trường hoàn cảnh đến người học đang diễn ra theo quy luật nào và sự kiểm soát của

giáo dục đến đâu. Trong sự tác động đó, vai trò chủ đạo của giáo dục đối với sự hình thành và phát triển nhân cách cần được hiểu như thế nào và kết quả thực sự của nó đã đáp ứng được yêu cầu của xã hội hay không. Chức năng giáo dục của môi trường văn hoá, môi trường khoa học kĩ

thuật và công nghệ... đã được nghiên cứu nhưng cần phải triển khai cụ thể. Đặc biệt là trong hệ thống các trường sư phạm khu vực miền núi phía Bắc Việt Nam, nhiệm vụ phát triển môi trường văn hoá giáo dục được thực hiện trong bối cảnh mới đã đạt được các kết quả nhất định, nhưng cũng xuất hiện các dự báo cần điều chỉnh theo định hướng giáo dục mới.

Mục đích của cuốn sách là nhằm đánh giá tác động của môi trường văn hoá giáo dục đến quá trình đào tạo giáo viên tại một số cơ sở đào tạo để xác định các giá trị, các yếu tố cơ bản trong hệ thống tác động của môi trường vì mô và vĩ mô. Trên cơ sở đó, đề xuất các giải pháp góp phần nâng cao chất lượng giáo dục toàn diện nhân cách trong môi trường đang biến đổi tại các địa phương khu vực miền núi phía Bắc Việt Nam.

Nội dung cơ bản cần làm sáng tỏ là các quy luật tác động của môi trường văn hoá giáo dục đến quá trình hình thành và phát triển nhân cách; phân tích các nguyên nhân, thực trạng và đề xuất một số giải pháp phát triển môi trường văn hoá giáo dục tại các trường trong phạm vi nghiên cứu. Quá trình nghiên cứu sử dụng các phương pháp cơ bản: nghiên cứu lý thuyết, điều tra, quan sát, phỏng vấn, hội thảo... Các số liệu điều tra giới hạn trong các trường sư phạm gồm 1 trường đại học và 3 trường cao đẳng sư phạm. Những thông tin nghiên

*Cứu có thể sử dụng trong giảng dạy và nghiên cứu về khoa học giáo dục trong các trường sư phạm**

** các số liệu từ kết quả nghiên cứu của đề tài KHCN cấp Bộ, mã số B2003-03-47 TĐ: nghiên cứu phát triển môi trường văn hoá giáo dục ở các trường đại học, cao đẳng miền núi phía Bắc Việt Nam”do tác giả chủ trì,*

Đối tượng sử dụng tài liệu là sinh viên chuyên ngành Tâm lý - Giáo dục học, học viên cao học và nghiên cứu sinh. Tài liệu chuyên khảo này nhằm bổ sung nguồn tài liệu phục vụ giảng dạy và nghiên cứu về khoa học giáo dục. Chúng tôi trân trọng cảm ơn các góp ý quý báu của các Thầy giáo, Cô giáo và những đóng góp của các cộng sự. Trong quá trình hoàn thiện tài liệu này không tránh khỏi thiếu sót, tác giả mong nhận được sự góp ý của độc giả.

Tác giả

Chương I

NHỮNG VẤN ĐỀ CHUNG VỀ MÔI TRƯỜNG GIÁO DỤC

I. LỊCH SỬ VẤN ĐỀ NGHIÊN CỨU

Theo từ điển Anh - Việt (Viện Ngôn ngữ học, NXB TP. Hồ Chí Minh) khái niệm môi trường (environment) *là điều kiện, hoàn cảnh, những sự vật xung quanh; sự bao quanh, sự bao vây, sự vây quanh làm tác động đến đời sống của mọi người*. Môi trường luôn có ảnh hưởng to lớn đến sự phát triển mọi mặt của con người. Những ảnh hưởng trực tiếp hay gián tiếp, trước mắt hay lâu dài của môi trường đến cuộc sống con người đã thu hút sự quan tâm của nhiều nhà khoa học.

Ảnh hưởng của môi trường đến năng suất lao động được các nhà tâm lý học lao động nghiên cứu tập trung vào môi trường vi mô, những điều kiện như: nhiệt độ, màu sắc, âm thanh, khung cảnh, mối quan hệ liên nhân cách của nhóm nhỏ; những yếu tố điều kiện, hoàn cảnh trên đây tác động mạnh đến chất lượng công việc. Điều đó giúp cho việc thiết kế môi trường vi mô, tổ chức quản lý sản xuất để đạt được năng suất cao nhất.

Ảnh hưởng của môi trường đến sự phát triển nhân cách con người được các nhà Giáo dục học quan tâm từ lâu. Nhà Tâm lý học Mỹ Kenloc (1923) đã nuôi trong cùng môi trường một con khỉ 10 tháng tuổi và cậu con trai 8 tháng tuổi của mình để so sánh ảnh hưởng của môi trường đến con khỉ và con người. Đã có nhiều ví dụ để chúng ta hiểu về vai trò của môi trường sống đối với con vật hoặc con người đều rất quan trọng, nhưng tác động của môi trường

sống của con người không thể làm thay đổi *bản chất dã thú* của con vật Ngược lại, môi trường của loài vật có thể tác động mạnh vào *bản chất người* của con người. Ví dụ, cô bé Kamala bị lạc vào rừng sống cùng bầy sói trong thời gian dài, có thể hú lên như sói, khi trở lại môi trường của con người, người ta dạy cô 4 năm, chỉ nhớ được 2 từ. (Dẫn theo Hoàng Vinh - *Mấy vấn đề lí luận và thực tiễn xây dựng văn hoá ở nước ta*, Viện Văn hoá, H., 1999, tr. 129). Nhà Xã hội học Mỹ R.E Pác-cơ đã nói: “ *người không đẻ ra người, đứa trẻ chỉ trở nên người trong quá trình giáo dục* ” . Điều này khẳng định vai trò của yếu tố môi trường văn hoá, môi trường giáo dục có tính quyết định đối với sự hình thành nhân cách con người. Cuối thế kỉ XIX, khi xuất hiện phương pháp xác định trẻ sinh đôi cùng trứng, đã xuất hiện hướng nghiên cứu về ảnh hưởng của môi trường và di truyền đối với sự hình thành nhân cách cá nhân. Ở Liên Xô (cũ) có công trình của I.I. Canaev (1959), kết quả nghiên cứu đó được công bố trong tác phẩm *Trẻ sinh đôi*. Sau đó vấn đề được tiếp tục bởi Đ.B. Encônhin.

Nhiều nhà tâm lí học Mỹ với các công trình nghiên cứu đã chỉ ra ảnh hưởng rất quan trọng của môi trường đến sự hình thành nhân cách cá nhân. Những kết quả nghiên cứu có hệ thống đã dần hình thành một chuyên ngành tâm lí học mới: Tâm lí học. môi trường và thường được khái quát trong các tài liệu Giáo dục học, Tâm lí học. Quan điểm chung của Khoa học giáo dục (bao gồm cả Tâm lí học) đều khẳng định vai trò quyết định của yếu tố môi trường đối với sự hình thành và phát triển nhân cách con người. Tiếp đó là vấn đề nghiên cứu, xây dựng môi trường với mục đích để có ảnh hưởng tốt nhất đến dạy học và giáo dục nhân cách thế hệ trẻ.

Về môi trường dạy - học, trước hết phải kể đến những

ngiên cứu của I.V Pavlov và B.F.Skinnơ. I.V Pavlov nghiên cứu sự hình thành *phản xạ có điều kiện* trong môi trường được kiểm soát chặt chẽ, con vật (con chó) hoàn toàn thụ động. B.F Skinơ nghiên cứu sự hình thành *phản xạ tạo tác môi trường* gần với thực tế hơn, con vật (chuột, bồ câu...) chủ động trong hành vi đáp ứng trên cơ sở nhu cầu của nó. Nội dung học tập thể hiện ngay trong môi trường mà con vật phải tìm cách thích nghi. Đây là cơ sở lí thuyết để xây dựng kiểu dạy học chương trình hóa, dạy học bằng máy. Từ kết quả nghiên cứu của hai ông, các nhà giáo dục học đã nhận thức được một vấn đề rất quan trọng rằng: *Yếu tố môi trường trong giáo dục không chỉ góp phần quyết định đến sự hình thành và phát triển nhân cách con người mà quan trọng hơn là yếu tố môi trường thực tế đã kích thích chủ thể (con người) hoạt động năng động và sáng tạo hơn. Việc tạo lập, xây dựng và phát triển môi trường giáo dục là một nhiệm vụ quan trọng của khoa học giáo dục hiện đại.* So sánh qua hai mô hình thực nghiệm đã cho thấy: môi trường bị động và môi trường chủ động sẽ tác động quyết định đến năng lực hoạt động của con người. Điều đó luôn đúng với bất cứ hoạt động sống nào của con người từ khi còn nhỏ đến khi trưởng thành. Ở phạm vi rộng hay hẹp, hoạt động của con người sẽ không có hiệu quả nếu thiếu vắng yếu tố môi trường.

Đã có những công trình nghiên cứu về vấn đề môi trường (chủ yếu nghiên cứu về môi trường vật chất) của hoạt động dạy và học, từ đó có những đề xuất về tiêu chuẩn thiết kế phòng học, cách bố trí sắp xếp không gian phòng học... Tuy nhiên, xuất phát từ mô hình dạy học truyền thống, các tiêu chuẩn về phòng học được thiết kế ít biến đổi và điều này làm ảnh hưởng đến chất lượng dạy học. Từ các kết quả nghiên cứu về môi trường không gian lớp học theo